

**ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДЕРЖАВНИХ КАДАСТРІВ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ
GENESIS OF LEGAL REGULATION
OF STATE NATURAL RESOURCES' CADASTRES IN UKRAINE**

Яремак З.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судочинства
Юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті проведено дослідження правового регулювання в галузі ведення державних кадастрів природних ресурсів в історичному аспекті. Обґрунтовано, що кадастрова системи України була сформована в радянський період, коли вперше нормативно закріплено практично всі види державних природоресурсових кадастрів, які існують і на сьогодні. Проведено порівняльний аналіз нормативно-правової бази СРСР та сучасного стану правового регулювання відносин в галузі ведення державних кадастрів.

Ключові слова: правове регулювання, державні кадастри природних ресурсів, кадастрова система, правовідносини в галузі ведення державних кадастрів природних ресурсів, кадастрова інформація.

В статье проведено исследование правового регулирования в области ведения государственных кадастров природных ресурсов в историческом аспекте. Обосновано, что кадастровая системы Украины была сформирована в советский период, когда впервые были нормативно закреплены практически все виды государственных природоресурсовых кадастров, которые существуют и сегодня. Проведен сравнительный анализ нормативно-правовой базы СССР и современного правового регулирования отношений в области ведения государственных кадастров.

Ключевые слова: правовое регулирование, государственные кадастры природных ресурсов, кадастровая система, правоотношения в области ведения государственных кадастров природных ресурсов, кадастровая информация.

The article is a study of legal regulation in the sphere of state natural resource cadastres in historical perspective. Proved that the cadastral system of Ukraine was formed in the Soviet period, when the first legal fixed virtually all types of public nature resource cadastres that exist today. A comparative analysis of the legal framework of the USSR and the current state of legal regulation of relations in the field of public cadastres.

Key words: regulation, government inventories of natural resources, cadastral system, the relationship in the field of public natural resource inventories, inventory information.

Постановка проблеми. Нові ринкові умови організації суспільних відносин в Україні (ліквідація державної монополії на землю, перехід до різних форм власності, платне природокористування, закріплення в законодавстві положення про відкритість кадастрової інформації) зумовлюють необхідність адаптації до них окремих інститутів, зокрема системи державних кадастрів природних ресурсів. У зв'язку з цим, доцільно вдатися до історичного аналізу даного питання та використати позитивний досвід минулого з метою вироблення науково обґрунтованих позицій щодо організації ведення державних кадастрів.

Стан дослідження. Питаннями історико-правового дослідження кадастрової системи України займалися та займаються представники різних галузей знань, зокрема: представники юридичної науки – О. М. Колотінская, В. М. Сидоренко, В. В. Петров, В. Х. Улюкаєв; економічної науки – А. М. Третяк, Т. О. Євсюков; ґрунтознавства, геодезичних наук – С. Ю. Марков, Л. М. Перович, Б. І. Волонецький, С. П. Войтенко, М. Г. Лихогруд, А. А. Лященко тощо.

Метою даної публікації є з'ясування основних етапів історичного розвитку правової регламентації ведення державних кадастрів, дослідження генезису набуття відносинами в галузі ведення природоресурсових кадастрів характеру правових, вироблення на основі проведеного історичного аналізу рекомендацій для удосконалення сучасного нормативного регулювання в галузі ведення державних кадастрів природних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Історичні корені кадастру виходять із далекого минулого. Перші відомості про кадастр відносяться до стародавнього Єгипту 3000 років до нашої ери. Вже в той час визначали площі і межі окремих земельних ділянок. Із досліджень французького вченого-етнолога Блондхема термін «кадастр» походить від грецького або латинського «katastrum». Кадастр означає такація разом із реєстрацією цієї території. Вперше така такація мала місце в Романії (Італія) у 14-му році до н. е. [1, с. 5].

В науковій літературі пропонується виокремлювати ряд етапів функціонування кадастрових систем. При цьо-

му в основу такого поділу покладено визначення домінуючої функції кадастру, яка відповідає соціально-економічній відносинам впродовж певного періоду. Зокрема, А. А. Лященко виділяє такі кадастрові епохи: 1) древньо-історичний період (Шумері, Стародавній Єгипет та Рим (починаючи приблизно із 3000 р. до н. е.): фіскальні функції (майновий або фіскальний фактор); 2) феодальний період (кінець XVII-початок XIX століття): фіскальні функції та захист прав на нерухомість (юридичний фактор); 3) період індустріальної революції (початок XIX століття – кінець другої світової війни): додатково розвиваються функції інформаційної підтримки ринку нерухомості; 4) період повоевненої реконструкції (кінець другої світової війни-початок 80-х років XX століття): додалися функції раціонального планування території; 5) новітній період інформаційної революції та глобалізації (з початку 80-х років XX століття): багатопільові функції інформаційної підтримки сталого розвитку суспільства [2, с. 21-22].

Щодо вітчизняної історії розвитку кадастру, то кадастрові роботи в Україні тісно пов'язані з пануванням на її території Росії, Австро-Угорщини, Польщі, Румунії і Чехословаччини. Тому, як зазначено в теоретичних дослідженнях, науково-методичні основи кадастрів європейських країн застосовувалися на всій території Західної України, де велися у вигляді австрійського, чеського, польського, румунського кадастрів. Найбільш досконалим був австро-угорський кадастр, при якому оцінці підлягали шість видів земельних угідь. Що стосується розвитку кадастру на інших територіях України, то він тісно пов'язаний із методикою Докучаєва-Сибірцева і періодами його проведення наприкінці XIX і на початку XX століть Російською імперією [3, с. 13-15].

Становлення сучасної кадастрової системи України розпочинається в радянський період, адже саме тоді було вперше регламентовано порядок ведення природоресурсових кадастрів, визначено їх зміст тощо. Крім того, до 1933 р. (коли був створений перший державний водний кадастр – прим. автора), всі кадастрові роботи велися тільки стосовно земель, тобто проводився тільки один кадастр – зе-

мельний. А вже в радянський період почали створюватися й інші кадастри природних ресурсів, окрім земельного, – державний водний кадастр, державний кадастр родовищ корисних копалин, лісовий кадастр, кадастр тваринного світу тощо.

Сучасному кадастру України певною мірою властивий такий зміст і порядок ведення, який сформувався за час його розвитку в радянський період. Однак слід зауважити, що кадастри, створені в СРСР, ґрунтувались на єдиних для всього Радянського Союзу правилах та вимогах і були інструментом централізованого господарсько-економічного управління різними регіонами й державою загалом.

Одним із перших кадастрів природних ресурсів у СРСР був державний водний кадастр. Ведення державного водного кадастру у вигляді систематизації відомостей та даних про всі води проводилось на основі постанови Ради Народних Комісарів СРСР від 10.02.1933 р. «Про складання водного кадастру СРСР». Розрив обліку поверхневих і підземних вод, відсутність у кадастрі відомостей про моря та використання вод, а також постійного оперативного обліку стану і змін кількості та якості природних запасів вод обумовили необхідність введення нового водного кадастру. Згідно з Основами Водного законодавства СРСР та союзних республік 1970 р. Державний водний кадастр СРСР включав дані обліку кількісних та якісних показників; реєстрації водокористувань; обліку використання вод. Ведення державного водного кадастру здійснювалося за рахунок держави за єдиною для СРСР системою в порядку, встановленому Радою Міністрів СРСР. Постановою Ради Міністрів СРСР від 01.08.1977 р. «Про порядок ведення державного водного кадастру» ведення державного водного кадастру було покладено на Головне управління гідрометеорологічної служби при Раді Міністрів СРСР спільно з Міністерством геології СРСР (підземні води) та Міністерством меліорації і водного господарства СРСР (використання вод).

Що стосується державного кадастру родовищ корисних копалин, то його ведення спочатку було покладено на Всесоюзний геологічний фонд згідно з постановою Ради Народних Комісарів СРСР від 17.09.1937 р. Цей фонд був утворений при Головному геологічному управлінні народного комісаріату важкої промисловості. Пізніше ведення кадастру родовищ корисних копалин почав здійснювати Всесоюзний геологічний фонд Міністерства геології СРСР на основі затверджуваних ним інструкцій. Основи законодавства СРСР і союзних республік про надра 1975 р. передбачили ведення державного кадастру родовищ корисних копалин і складання державних балансів запасів корисних копалин. Згідно з Основами державний кадастр родовищ корисних копалин повинен вміщувати в собі відомості про кожному родовищу про кількість і якість запасів корисних копалин та про компоненти, що вони вміщують, гірничотехнічні, гідрогеологічні та інші умови розробки родовища і його геолого-економічну оцінку, а також відомості про кожний прояв корисних копалин (ст. 38 Основ).

Ведення Державного лісового кадастру СРСР вперше було передбачено законодавством у 1977 р. У відповідності з Основами лісового законодавства СРСР і союзних республік державний лісовий кадастр здійснювався за єдиною для Союзу РСР системою і в порядку, встановленому Радою Міністрів СРСР (ст. 48 Основ). Порядок його ведення визначений постановою Ради Міністрів СРСР від 08.08.1982 р. «Про державний облік лісів, ведення державного лісового кадастру і галузевого обліку стану та використання земель державного лісового фонду». З метою виконання державним лісовим кадастром покладених на нього завдань він повинен був вміщувати сукупність відомостей про кількісні та якісні показники всіх лісів єдиного державного лісового фонду, їх поділ за народногосподарським значенням і виконуваними функціями, використанням та оцінкою. Роботи по складанню державно-

го лісового кадастру мали здійснювати лісгосподарські підприємства, а також державні органи, які ведуть лісове господарство під керівництвом Державного комітету СРСР по лісовому господарству [4, с. 7-10].

Одним із видів кадастрів природних ресурсів, ведення якого передбачалось законодавством СРСР, був Державний земельний кадастр СРСР. В Україні під час її перебування у складі СРСР повномасштабні земельнокадастрові роботи тривалий час не проводились, оскільки в умовах націоналізації земельного фонду країни (як і всіх інших природних ресурсів – прим. автора) регулювання земельних відносин здійснювалось без застосування ринкових важелів. Лише у 1968 р. із прийняттям Основ земельного законодавства Союзу РСР та союзних республік було запроваджено ведення земельного кадастру (хоча в історії він був перший – прим. автора). П. П. Маракулін з цього приводу зауважує: «Вперше в історії радянського земельного законодавства в Основах зайняв своє законне місце Державний земельний кадастр» [5, с. 48]. Однак земельний кадастр поширювався лише на землі сільськогосподарського призначення. Землі, які знаходилися в користуванні населення, вторинні землекористування, облік яких займалися сільськогосподарські підприємства, фактично «випадали» з реєстрації земельних ділянок [6, с. 36].

Відповідно до ст. 46 Основ земельного законодавства СРСР та союзних республік 1968 р. для забезпечення раціонального використання земельних ресурсів проводився державний земельний кадастр, що був сукупністю достовірних та необхідних відомостей про землю. Державний земельний кадастр включав дані державної реєстрації землекористувачів, обліку кількості та якості земель, бонітування ґрунтів та економічної оцінки земель і був основою для організації ефективного використання земель, їх охорони, планування народного господарства, розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва, меліорації земель і хімізації сільського господарства, а також для здійснення інших народногосподарських заходів, пов'язаних з використанням землі. Земельний кадастр проводився за єдиною для Союзу РСР системою, складання якої є виключно компетенцією Союзу РСР у галузі регулювання земельних відносин (ст. 5 Основ). На основі постанови Ради Міністрів СРСР 10.06.1977 р. «Про порядок ведення державного земельного кадастру» Міністерство сільського господарства СРСР і Рада Міністрів союзних республік зобов'язали здійснити необхідні заходи по забезпеченню ведення державного земельного кадастру і закінчити протягом 1977-1980 рр. роботи з оцінки земель, створити кадастрову документацію і затвердити Положення про порядок ведення державного земельного кадастру.

В «Основах земельного законодавства Союзу СРСР і союзних республік» від 28.02.1990 р. радикально змінено систему земельних відносин. У нових «Основах...» істотно були модифіковані категорії земель, визначення державного земельного кадастру. О. М. Пашенко зауважує, що, у порівнянні із визначенням державного земельного кадастру в «Основах...» від 1968 р., у даному визначенні, на жаль, втрачені терміни «достовірні відомості», «природне становище земель», хоча «сукупність відомостей» була замінена більш точним терміном «система відомостей і документів», а також докладніше розшифрований термін «господарське становище земель» [7, с. 7-8].

Ідея кадастру тваринного світу виникла в СРСР на початку 70-х років для потреб мисливського господарства. Спочатку, так би мовити, було слово, і 70-ті роки пішли на те, щоб поняття «кадастр тваринного світу» ввійшло в термінологію не тільки вчених, але й отримало конкретне практичне значення і державний статус. Термін «кадастр тваринного світу» пов'язують з іменами Є. Є. Сирочковського та Е. В. Рогачової. Саме вони вперше заговорили про необхідність створення мисливського кадастру, а в 1975 р. у їхній роботі «Тваринний світ СРСР. Географія

ресурсів» [8] була сформульована необхідність створення державного фауністичного кадастру.

Можна вважати, що становлення кадастрової справи в практиці охорони і використання тваринного світу остаточно оформилося 26 червня 1980 р., коли Верховна Рада СРСР прийняла Закон СРСР «Про охорону та використання тваринного світу», один із восьми розділів якого повністю присвячений обліку і кадастру. Саме в цьому Законі сформульовано визначення фауністичного кадастру, яким оперують і в наш час: «Для забезпечення охорони й організації раціонального використання тваринного світу проводиться державний облік тварин та їх використання і ведеться державний кадастр тваринного світу, який містить сукупність відомостей про географічне поширення видів (груп видів) тварин, про їх кількість, характеристику середовища їх перебування, характеристику сучасного господарського використання та інші необхідні дані» (ст. 31). У квітні 1984 р. прийнято постанову «Про порядок ведення державного обліку тварин та їх використання і державного кадастру тваринного світу». Однак, як зауважують автори колективної праці «Охорона тваринного світу», це рішення уряду як слід не виконано, і робота по кадастровій темі практично не велася [9, с. 24].

Щодо аналізу природоресурсових кадастрів після проголошення Україною незалежності, то слід зазначити, що протягом останніх років багато зроблено для створення і розвитку системи кадастрів природних ресурсів. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26.06.1991 р. визначив у ст. 23 необхідність ведення державних кадастрів природних ресурсів. Земельним кодексом України (ст. 194-204), Водним кодексом України (ст. 24-28), Лісовим кодексом України (ст. 95-96), Кодексом України про надра (ст. 42-44), спеціальними законами України «Про тваринний світ» (ст. 51), «Про мисливське господарство і полювання» (ст. 6, 30), «Про рослинний світ» (ст. 38), «Про курорти» (ст. 35-37), «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 56-59) передбачено ведення таких кадастрів: земельного, водного, лісового, кадастру родовищ і проявів корисних копалин, тваринного світу, рослинного світу, державного кадастру природних лікувальних ресурсів, кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Оскільки законодавством визначено, що державні кадастри природних ресурсів ведуться в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ст. 23 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), то відповідно прийнято ряд постанов, що регулюють порядок створення та ведення окремих видів державних кадастрів природних ресурсів.

Історичний аналіз правового закріплення кадастрів природних ресурсів дає можливість зробити ряд узагальнень.

По-перше, простежується чітка тенденція до встановлення правового характеру відносин, пов'язаних із веденням кадастрів і змісту кадастрової інформації. Так, стосовно земельного кадастру, то спочатку більшість авторів розглядали дані державного обліку земель та реєстрації землекористувачів як окремі види народногосподарського обліку поза системою державного земельного кадастру [4, с. 17]. Вперше детально правове значення державної реєстрації землекористування визначено в підручнику з земельного права 1949 року видання, згідно з яким державна реєстрація землекористування є системою актів, що мають юридичне значення і не тільки виявляють склад окремих землекористувачів, але й оформляють правовий характер окремих землекористувачів для окреслення встановлених законом прав та обов'язків землекористувачів [10, с. 134].

Питання про юридичні наслідки державного земельного обліку в правовій літературі розглядалися по-різному. Оскільки в результаті проведення обліку не відбувається

встановлення прав та обов'язків, то представники науки загальної теорії держави і права заперечували визнання за обліком правового значення, розглядаючи його як один із різновидів робіт, що мають тільки статистико-економічне значення. Так, наприклад, Я. С. Михалюк, поділяючи всю діяльність державних органів на правову і фактичну (неправову), відніс всю обліково-статистичну діяльність до фактичної (неправової) [11, с. 279-281]. Однак з часом почала формуватися позитивна точка зору щодо правового значення земельного обліку. Так, М. І. Краснов та І. О. Іконицька, аналізуючи процесуальну сторону земельного обліку, зазначають, що юридичне значення обліку цілком очевидне. Саме встановлення кількісних та якісних показників відносно того чи іншого виду землекористування має, безперечно, значення для окреслення конкретного змісту прав та обов'язків землекористувачів [12, с. 74]. І. В. Дегтярьов зазначає, що дані державного земельного кадастру, насамперед земельно-реєстраційні, використовуються державою не тільки в інтересах подальшого удосконалення управління земельним фондом, але і з метою здійснення й охорони державної власності на землю, а також охорони права природокористування. Тому відомості земельного кадастру мають важливе не тільки економічне (господарське), але і правове значення [13, с. 20-21].

Таким чином, на основі вище зазначеного робимо висновок про визнання правового значення за кожним кадастровим елементом. Результат цього поетапного дослідження можна сформулювати цитатою з роботи «Право землекористування СРСР і його види»: «ведення земельного кадастру у правовому відношенні являє собою обов'язок землекористувачів використовувати землю у відповідності із властивостями наданої землі» [14, с. 319].

У сучасних умовах, без сумніву, відносини, пов'язані з веденням і використанням кадастрів природних ресурсів, мають характер правових та належать до сфери правового регулювання. Це зумовлюється насамперед тим, що така діяльність становить компетенцію державних органів і організацій, породжує їх права та обов'язки. Виступаючи функцією державного управління, кадастровий облік використовується державою для вдосконалення управління природними ресурсами, охорони прав на природні ресурси, збереження і раціонального їх використання, тобто в свою чергу породжує ряд важливих правових відносин. Саме тому державою детально врегульований кадастровий процес у нормативних актах різної юридичної сили, визначено правовий зміст відповідних відносин, передбачено юридичні наслідки-санкції за порушення встановлених норм.

По-друге, розширення, урізноманітнення, деталізація правового регулювання, що свідчить про посилення значення, ролі кадастрів у системі механізмів управління довкіллям. Так, нормативно-правова база державних кадастрів природних ресурсів значно урізноманітнілась порівняно із радянським періодом, насамперед за рахунок того, що створені нові види кадастрів, зокрема рослинного світу, природних лікувальних ресурсів, не говорячи вже й про інші кадастри, що не стосуються природних ресурсів (мається на увазі кадастр сховищ радіоактивних відходів, містобудівний кадастр населених пунктів).

Ведення одного виду кадастру регулюється значною кількістю нормативних актів різної юридичної сили. Наприклад, кадастр родовищ і проявів корисних копалин регулюється Кодексом України про надра, постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.1995 р. «Про затвердження Порядку державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин», постановою КМУ від 25.01.1999 р. «Про затвердження Порядку проведення геологорозвідувальних робіт за рахунок коштів державного бюджету», наказом Державного комітету України по геології і використанню надр від 15.02.2000 р. «Про за-

твердження Інструкції про порядок державної реєстрації та обліку робіт з геологічного вивчення надр» тощо.

По-третє, зміна як структури, так і змісту природо-ресурсових кадастрів. Це пов'язано із реформуванням в Україні суспільних відносин, пов'язаних із використанням природних ресурсів: ліквідована державна монополія на землю, здійснено перехід до різних форм власності на землю, ліси, проведено безкоштовний перерозподіл землі на користь громадян, створені об'єктивні умови для ринкового обороту землі. В Україні введено платне природокористування. При цьому кадастр як інформаційна структура стає все більш складним у порівнянні з кадастром попередніх десятиліть. На відміну від радянського періоду, де кадастрові відомості носили суто статистичний характер, що було цілком закономірно в умовах націоналізації природних ресурсів, у сучасний період, у зв'язку із можливістю здійснення угод купівлі-продажу, оренди землі, більше уваги стало приділятися саме реєстрації та обліку земельних ділянок і суб'єктів земельних відносин.

По-четверте, посилення природоохоронного значення державних кадастрів природних ресурсів та можливості використання кадастрових відомостей для природоохоронних цілей. Це пов'язано з тим, що через погіршення стану навколишнього природного середовища, посилюється значення критеріїв, пов'язаних з охороною довкілля. Тому велику увагу при екологічній характеристиці природного ресурсу приділяється обліку факторів, суттє-

вих з точки зору збереження та охорони природного стану довкілля.

По-п'яте, закріплення в законодавстві положення про відкритість кадастрової інформації. Характерною ознакою радянської кадастрової системи є її закритість, тобто неготовність до надання кадастрової інформації всім зацікавленим особам, «паперова» технологія ведення кадастру.

Зважаючи на можливість кожного громадянина отримати інформацію, що міститься в кадастрах, у науковій літературі визначено такі основні напрями удосконалення сучасної системи державних кадастрів природних ресурсів: розробка розгорнутої нормативно-правової бази, яка б повністю регламентувала кадастрові дії, адекватні сучасному стану державних кадастрів природних ресурсів; модифікація системи показників і кадастрової документації; автоматизація ведення державних кадастрів та кадастрових робіт; створення єдиної цілісної системи управління кадастром; взаємозв'язок та взаємоузгодженість державних кадастрів між собою [15, с. 11-12].

Висновки. Таким чином, на основі історичного аналізу правового регулювання порядку ведення державних природо-ресурсових кадастрів, робимо висновок, що науково-методичні й практичні аспекти кадастрових робіт на території України в минулому мають велику наукову цінність та практичне значення для ведення кадастру в наш час, служать основою для вдосконалення сучасного законодавства в галузі ведення державних кадастрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Котик З. О. Кадастр : курс лекцій / З. О. Котик. – Львів : Каменярь, 2003. – 119 с.
2. Лященко А. А. Методологічні основи та інформаційно-технологічні моделі інфраструктури геопросторових даних міських кадастрових систем : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора техн. наук : спец. 05.24.04 «Кадастр та моніторинг земель» / А. А. Лященко. – К., 2004. – 36 с.
3. Теоретичні основи державного земельного кадастру : [навч. посібник] / [М. Г. Ступень, Р. Й. Гулько, О. Я. Микула та ін.] ; за заг. ред. М. Г. Ступеня. – Львів : Новий світ-2000, 2003. – 336 с.
4. Колотинская Е. Н. Правовые вопросы теории государственного земельного кадастра в СССР / Елена Николаевна Колотинская. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 126 с.
5. Маракулін П. П. Земельний кадастр : (Економ. оцінка землі) / П. П. Маракулін, В. Л. Дмитерко, І. А. Розумний. – К. : Урожай, 1970. – 264 с.
6. Кулинич П. Державна реєстрація прав на земельну нерухомість та земельний кадастр: поняття, співвідношення та правові засади / Павло Кулинич // Юрид. журнал. – 2005. – № 11. – С. 35–42.
7. Пащенко О. М. Сучасні тенденції кодифікації земельного законодавства України / О. М. Пащенко // Земельне право України. – 2006. – № 2. – С. 3–11.
8. Сыроечковский Е. Е. Животный мир СССР. География ресурсов / Е. Е. Сыроечковский, Э. В. Рогачева. – М. : Мысль, 1975. – 439 с.
9. Охрана тваринного світу / [В. Є. Борейко, В. О. Архипчук, В. О. Бриних та ін.] ; упоряд. В. Є. Борейко. – К. : Урожай, 1992. – 224 с.
10. Земельное право: учебник [для юрид. ин-тов и юрид. фак-тов ун-тов] / Всесоюзный ин-т юрид. наук М-ва юстиции СССР. – М. : Юридат, 1949. – 416 с.
11. Вопросы политической организации советского общества в период строительства коммунизма / Высшая партийная школа при ЦК КПСС ; ред. кол. : Т. Б. Анисимова и др. – М. : Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1962. – 431 с.
12. Краснов Н. И. Процессуальные вопросы советского земельного права / Н. И. Краснов, И. А. Иконичкая. – М. : Наука, 1975. – 152 с.
13. Дегтярев И. В. Земельный кадастр / И. В. Дегтярев. – М. : Колос, 1979. – 463 с.
14. Правовые вопросы землепользования в СССР : Право землепользования в СССР и его виды / [отв. ред. Г. А. Аксененко и Н. И. Краснов]. – М. : Юридическая литература, 1964. – 548 с.
15. Теоретико-методологічні основи державного земельного кадастру в Україні / [А. М. Третяк, О. Я. Панчук, В. М. Другак, Л. Д. Греков, М. М. Романський, А. В. Тарнопольський, М. Д. Черемшинський]; під заг. ред. А. М. Третяка. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2003. – 253 с.